

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 336: 330.16
JEL Classification G02, G21
DOI 10.33111/EE.2021.46.YevchukL

L. Yevchuk
*Doctor of Economics
Professor of Finance
and Credit Department
Petro Mohyla Black Sea
National University*

Л. А. Євчук
*доктор економічних наук
професор кафедри
фінансів і кредиту
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили*

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-6699-3768>

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА ІНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ

АНОТАЦІЯ. На прикладі кредитного ринку досліджено взаємозв'язок між рівнем фінансової грамотності населення та розвитком фінансового сектора. Низька фінансова грамотність населення та грамотно поставлений маркетинг кредитних установ спричинили кредитну експансію в країні. Доведено, що прискорений розвиток фінансового ринку негативно впливає на економічний розвиток його учасників і фінансовий добробут населення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кредит, поведінкова економіка, споживчий кредит, фінансова грамотність, фінансовий добробут населення, фінансовий сектор.

THE IMPACT OF THE POPULATION FINANCIAL LITERACY ON THE INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET

ANNOTATION. The low level of the population financial literacy is a big problem for many countries. Experts believe that one of the causes of the global crisis in 2008 was this. The population did not understand the financial market rules and misused its products. Improving the population financial literacy is defined as one of the goals of the strategy for the Ukraine financial sector development. Financial institutions want to increase the population financial literacy. They plan to increase his confidence in this way and increase the financial

products use. At the same time, the mass acquaintance of the population with various financial services, increase of its involvement in financial market operations does not lead to the solution of important socio-economic country issues.

The majority of the population does not have the financial planning skills, rational management of their own funds. It also has no savings. People with different income levels belong to this category. Low the population financial literacy and credit institutions high-quality marketing have led to credit expansion in the country. In most cases, people use credit to improve their living standards, not to survive. The population spends a large share of borrowings to buy goods and services that are not essential.

The article examines the relationship between the financial literacy level of the population and the financial sector development. Research has been conducted on the example of the credit market. Initially, the financial market institutions development has a positive effect on its participants economic development. Then the reverse processes begin and the financial growth negative aspects begin to prevail. It is proved that the accelerated development of the financial market has a negative impact on the economic development of its participants and the population financial well-being.

KEY WORDS: credit, behavioral economy, consumer credit, financial literacy, financial well-being of the population, financial sector.

Вступ. У багатьох наукових публікаціях, інформаційних джерелах, присвячених питанням розвитку фінансового ринку і фінансової системи в Україні, йдеться про недостатній їх рівень у порівнянні з високорозвиненими країнами та наводяться причини існуючої ситуації. Хоча окремі види фінансових інститутів (зокрема, небанківського кредитного сектора) набули в останній час стрімкого зростання, у цілому проблема залишається невирішеною.

Розвиток фінансових інститутів і фінансового ринку позитивно впливає на соціально-економічний розвиток країни та добробут її населення. У свою чергу, населення, поряд з різномірними фінансовими установами, є важливим учасником фінансового ринку. Ступінь активності першого, види та зміст дій визначаються рівнем його фінансової грамотності. Задля вирішення проблеми регуляторами ринку була розроблена «Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року», де однією з пріоритетних стратегічних цілей визначено підвищення фінансової грамотності населення [1].

Аналіз різних джерел показав, що фахівці фінансового сектора вважають фінансову грамотність населення основою розвитку першого. Директор місії Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в Україні Джед Бартон стверджує, що існує прямий зв'язок між фінансовою грамотністю у країні та її економічним

розвитком [2]. Від вміння людей розпоряджатись власними коштами буде напряму залежати їх фінансовий добробут.

Але чи дійсно розвиток фінансового сектора залежить від рівня фінансової грамотності населення і як він впливає на соціально-економічне становище у країні?

Ситуація низького рівня фінансової грамотності значної частки населення існує ледь не з часів того, як люди почали користуватись грошима. Донедавна дана проблема розглядалася більше у науково-популярній літературі і цікавила лише представників фінансового ринку. Вітчизняна наукова спільнота почала її досліджувати не так давно. Вивченню питань фінансової грамотності населення присвячені роботи В. Гейця, М. Допіри, О.Ю. Дудчик, В. Ільїна, Т.О. Кізими, І.О. Матвійчук, М. Овчиннікова, Л. Стахович, Н.В. Ткаченко, М.І. Хмелярчук, С.І. Юрія та інших. У публікаціях розкриваються різні аспекти процесу фінансової освіти на набуття навичок. Однак, через короткий час дослідження дане питання ще не є ґрунтовно вивченим.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити залежність рівня розвитку фінансового сектора від рівня фінансової грамотності населення, а також вплив першого на соціально-економічний розвиток країни.

Результати. Низький рівень фінансової грамотності населення є вагомою проблемою для багатьох країн. Провідні країни світу, зокрема США, Великобританія, Канада, Нідерланди, Австралія, Нова Зеландія, спрямовують багато зусиль на підвищення фінансової грамотності населення. Найкращі практики об'єднуються під егідою потужних міжнародних організацій: Світового Банку, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та ін. [3]. Експерти вважають, що одним з чинників, які сприяли виникненню світової кризи 2008 року, були складнощі з розумінням багатьма споживачами фінансових ринків і продуктів [2].

Фінансова грамотність — це багаж знань і навичок, які формують правильне ставлення до особистих грошей і дозволяють людині приймати вигідні для себе рішення [4]. Наші дослідження показують, що фінансові установи до змісту дефініції фінансової грамотності населення додають ще його обізнаність щодо видів фінансових послуг і навички користування ними. Координаторами навчального процесу фінансової грамотності частіш за все призначаються інститути фінансового ринку. З одного боку, такий підхід має раціональне зерно. З іншого, відбувається деяке викривлення змісту освіти.

Так, Національний банк щорічно організовує низку заходів по різних містах України, присвячених підвищенню фінансової обізнаності населення і, зокрема, молоді. Остання подія проходила у березні 2021 року у рамках Global Money Week (Всесвітній тиждень грошей) — щорічної міжнародної інформаційної кампанії, що включає заходи на фінансову тематику для дітей та молоді. У межах фестивалю проводились онлайн інтерактивні заняття, тренінги, Kahoot!-вечірки для школярів і студентів університетів. Тематика подій була присвячена фінансовій грамотності і більша частина питань торкалась функціонування банківської сфери [5].

Через посилення фінансової грамотності фінансові інститути намагаються підвищити довіру населення до себе і, як наслідок, збільшити користування фінансовими продуктами. У звіті результатів дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні», яке проходило у 2019 році у рамках проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» зазначено: «Сприятливе середовище для фінансового сектору будь-якої країни здебільшого ґрунтується на двох головних компонентах: 1) достатність законодавчої, регуляторної та наглядової бази фінансових ринків і 2) рівень довіри населення до фінансових установ та ринкової практики» [6, с. 3]. Звідси ми поставимо питання. Чи впливає збільшення користування населенням продуктами фінансових установ на покращення його добробуту?

За словами директора з роздрібного бізнесу банку «Кредит Дніпро» Марини Дутлової, українські громадяни мають низький рівень кредитної лояльності й розраховують, переважно, на власні кошти, безвідсоткові кредити підприємств-роботодавців або друзів/родичів/знайомих. Лише 10 % готові брати кредити у фінансових установах, 73 % населення категорично відмовляється від послуг кредитування й звертається до позик лише у випадках крайньої необхідності [7].

Низький рівень закредитованості жителів України ми вважаємо позитивним явищем. У той же час погоджуємося з позицією експертів фінансового сектору про гостру необхідність підвищення фінансової обізнаності населення. Висновки з наших особистих досліджень, які ми проводимо вже протягом семи років, повністю збігаються з результатами обстеження культури бідності в Україні, яке було проведене у 2020 році Центром близькосхідних досліджень та Українським католицьким університетом за підтримки МФ «Відродження» [8]. У переважній частині населення відсутні навички фінансового планування, раціонального управління власними коштами, немає заощаджень. Причому, до

такої категорії належать люди з абсолютно різним рівнем доходу, як з низьким, середнім, так і високим.

Низький рівень фінансової грамотності населення у поєднанні з якісно поставленим маркетингом кредитних установ призвів до значного зростання в останні роки попиту на споживчі кредити. Збільшились обсяги споживчого кредитування з боку банків і небанківських установ (рис. 1).

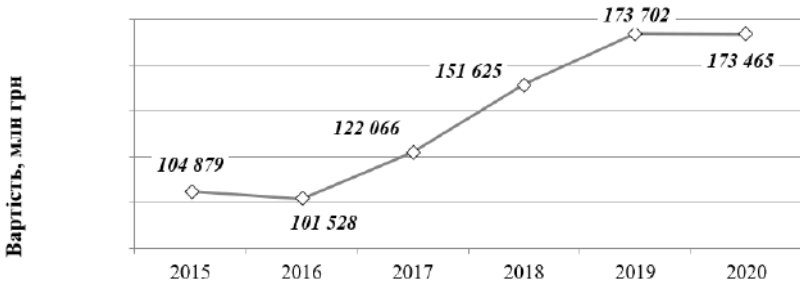

Рис. 1. Залишки коштів за споживчими кредитами банків станом на кінець року, млн грн

Джерело: Національний банк України

Пандемія COVID-19 спровокувала деяке зменшення кількості нових позик у березні-квітні. Проте після зняття карантинних обмежень видача кредитів була відновлена. У III кварталі приріст банківського кредитного портфеля населення складав близько 8 %, іпотечне кредитування зросло більш ніж на 8 %. У результаті, кредитний портфель більшості банків на кінець 2020 року знаходився на рівні значень початок року [9].

За останні роки розширили свою діяльність з видачі кредитів і небанківські установи (рис. 2).

Активи фінансових компаній

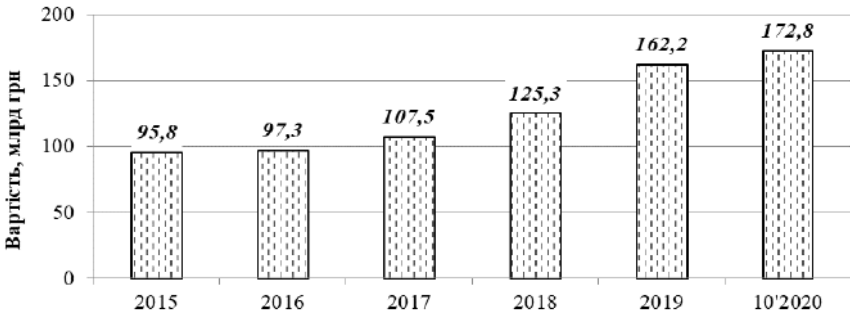

Рис. 2. Динаміка розвитку фінансових компаній в Україні

Джерело: Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Аналітична система YouControl

Збільшення кількості фінансових компаній і вартості їх активів свідчить про зростання попиту на кредити небанківських установ. Простота, зручність, висока швидкість оформлення кредиту створює їм суттєву конкурентну перевагу перед банками. При цьому позичальник зневажає на розмір сплачуваних відсотків, які є більш як на порядок вищими за банківські кредити.

Збільшення користування споживчими кредитами може свідчити про погіршення фінансового становища населення. Проте, перед формулюванням висновків проведемо глибше дослідження потреб кредитування.

Обстеження, проведене дослідницькою компанією GFK Ukraine на замовлення World Bank Group, показало, що у 2017 році населення стало більше брати кредити на сплату заборгованості за комунальні послуги (рис. 3).

Структура кредитних потреб говорить, що майже половину кредитних коштів населення використовує на погашення поточних потреб. Велику частку замають кредити для придбання побутової техніки та електроніки. Для задоволення інших потреб населення рідше вдається до позик [10].

Дослідження ринку кредитування в Україні, проведене у грудні 2020 року Незалежною асоціацією банків України, виявило основні цілі, на які населення бере позики. На кожний вид потреби оформляли кредити така частка користувачів: повсякденні ви-

трати — 35 %, придбання побутової техніки та електроніки — 34 %, придбання одягу/взуття — 19 %, лікування/операція — 17 %, ремонт квартир, будинку, ін. — 16 %, подарунки сім'ї та близьким — 14 %, подорож, відпочинок — 14 % [11, с. 20]. Тобто, за три роки, незважаючи на початок пандемії COVID-19, пріоритетні цілі кредитування майже не змінились.

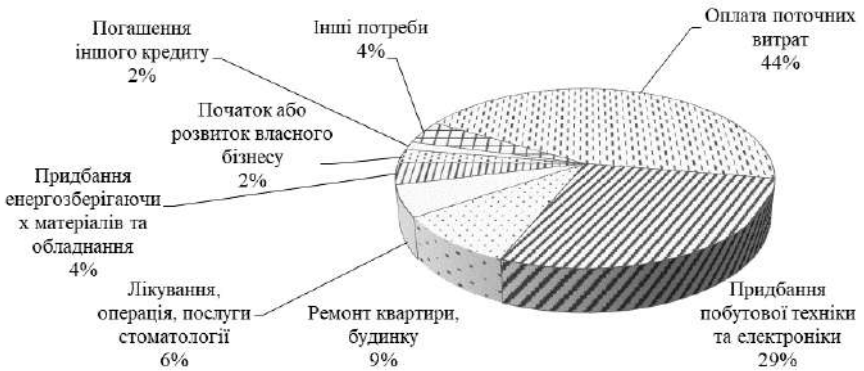

Рис. 3. Потреби, на які населення України використовувало кредитні кошти у 2017 році

Джерело: GFK Ukraine на замовлення World Bank Group

Окремі українські сім'ї дійсно мають низький рівень життя. Проте це не є масовим явищем і не може свідчити про загальний низький рівень життя населення в країні. Прошарок бідних людей мешкає у всіх країнах, навіть високорозвинених. Факт, що майже третина кредитних коштів використовується для придбання побутової техніки і електроніки, велика частка запозичень направляється на придбання товарів/послуг непершої необхідності, говорить, що, у більшості випадків кредитні кошти використовуються для покращення населенням свого життєвого рівня, а не виживання.

Наші дослідження показали, що велика частка користувачів мікrokредитів беруть позики регулярно і їх фінансове становище не можна назвати кризовим. Поведінка більшості постійних користувачів мікrokредитів свідчить їх про повну фінан-

сову безграмотність. Люди не вміють правильно розпоряджатись грошима і кожного місяця, крім необхідних поточних витрат, додатково сплачують ще й чималі відсотки за користування кредитами.

За даними агенцій з онлайн мікрокредитування, більшість електронних листів, що містять кредитний договір, який надсилає компанія позичальнику одночасно з перерахунком коштів на карту, не відкриваються. Позичальника не цікавлять деталі умов кредитування: річні відсотки, відповідальність за кредитом тощо. Його турбують лише кошти, що надійшли на карту. Це засвідчує не лише низький рівень фінансової грамотності більшості позичальників, а й їх безвідповідальність перед самим собою.

Президент Українського товариства фінансових аналітиків Юрій Прозоров називає дане явище «кредитною наркоманією». Такі люди не в змозі контролювати свою фінансову поведінку, вони залежні від «легких» грошей. Позики небанківських установ стали для них джерелом кредитних «наркотиків» [12].

Як переконає досвід розвинених країн, зокрема США, масове ознайомлення населення з різноманітністю фінансових послуг, широке його залучення до операцій на фінансовому ринку не сприяє вирішенню важливих соціально-економічних питань: підвищення рівня доходів і добробуту населення, належного недержавне пенсійне забезпечення, вирішення житлових питань, зняття соціальної напруги тощо. Автор світових бестселерів з поведінкової економіки Ден Аріелі у своїй книзі «Поведінкова економіка» звертає увагу на соціальну проблему більшості населення США — високий рівень його закредитованості. Вміло поставлений маркетинг кредитних послуг призвів до того, що середня американська сім'я сьогодні має 6 кредитних карт, заборгованість за якими складає біля 9000 доларів. Сім з десяти домогосподарок за допомогою кредитних карт позичають кошти на покриття основних витрат: продукти харчування, одяг, комунальні платежі [13, с. 126]. На проблему великої закредитованості населення у високорозвинених країнах звертають увагу й інші вчені-економісти зі світовим визнанням, що доводить необхідність введення регулювання даного питання на загальнодержавному рівні.

Ми не виступаємо категорично проти кредитування ні підприємницького, ні споживчого. Підприємницькі кредити сприяють розвитку бізнесу, споживчий кредит вирішує багато про-

блем населення. Проте у першому і другому випадках це відбувається лише тоді, коли коштами розпоряджаються виважено, раціонально. Наші дослідження показують, що саме за рахунок споживчого кредитування багато сімей успішно вирішують питання свого добробуту. Поведінкова економіка пояснює, що психологія частини людей влаштована так, що купівля в кредит для них є вигіднішою, ніж накопичення для цього коштів. Оформлений кредит чинить на них психологічний тиск, що допомагає сфокусувати зусилля на швидшому погашенні позики. Коли вони намагаються накопичити кошти для покупки, це займає значно більше часу і коштів, які постійно відволікаються на інші потреби. Тобто, споживчий кредит слугує інструментом формування добробуту для фінансово-грамотної частини населення.

Згідно з опитуванням, проведеним бізнес-школою Чиказького університету, майже половина американців вірять у те, що фінансовий сектор шкодить економіці, його корисність визнали лише 34 % респондентів. Спочатку розвиток інститутів фінансового ринку позитивно впливає на економічний розвиток його учасників. Проте у певний момент починаються зворотні процеси і негативні сторони фінансового зростання починають переважати. Група дослідників Міжнародного валютного фонду позначила такі «критичні точки» для країн, що розвиваються. По-перше, більшість таких держав можуть сміливо продовжувати розвивати фінансовий сектор, це позитивно позначиться на їхньому загальному економічному зростанні та стабільності. По-друге, важливим є темп фінансового розвитку. Занадто швидке зростання стимулює надлишкову кредитну експансію, що загрожує фінансовою та загальноекономічною кризою. По-третє, єдиного рецепту успішного розвитку фінансового сектору немає [14].

У своєму дослідженні ми на прикладі кредитного ринку показали залежність між рівнем фінансової грамотності населення та розвитком фінансового сектора країни. Останній ще значно залежить від ступеня довіри населення до послуг фінансових установ. Зусилля інститутів фінансового сектора до підвищення лояльності населення та підприємців сформуєть кращі передумови свого розвитку.

Висновки. Проведені нами дослідження показують складну залежність між розвитком фінансового сектора та фінансовою грамотністю населення. З одного боку, низький рівень фінансової освіченості втримує розвиток значної частки цінних фінансових

послуг. З іншої сторони, приклад економіки США — першої економіки світу показує, що розвиток фінансових інститутів ще не є запорукою забезпечення високого рівня життя населення. Фінансовий добробут людини більшою мірою залежить від її навиків управляти особистими коштами.

Таким чином, істотним чинником соціально-економічного розвитку країни виступає підвищення фінансової грамотності населення. Фінансово обізнані громадяни приймають виважені, раціональні фінансові рішення, які забезпечують їм фінансовий добробут та фінансову незалежність.

Ступінь користування фінансовими продуктами буде більше залежати від зусиль установ фінансового сектора по підвищенню лояльності населення та підприємців.

Очікуються зміни у структурі портфеля фінансових установ. Більшим попитом мають користуватись фінансові послуги, які забезпечують збереження та примноження коштів: депозити, недержавне пенсійне страхування, інвестиційні продукти тощо.

Література

1. Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2025 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy> — Назва з екрану.

2. Директор місії USAID в Україні: про допомогу Україні, фінансову грамотність та жіноче підприємництво [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://gurt.org.ua/interviews/22913/> — Назва з екрану.

3. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318&cat_id=83136317 — Назва з екрану.

4. Що таке фінансова грамотність і навіщо вона потрібна? [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. — Електрон. дані. — Київ : Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. — Режим доступу : <http://surl.li/vjrb> — Назва з екрану.

5. Global Money Week (Всесвітній тиждень грошей) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Національного банку України. — Електрон. дані. — Київ : Національний банк України, 2021. — . — Режим доступу : <https://events.bank.gov.ua/gmw2021/> — Назва з екрана.

6. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні [Електронний ресурс] : Результати дослідження. Проект USAID «Трансформація фінансового сектора» (м. Київ, червень 2019 р.). —

Режим доступу : http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf?fbclid=IwAR1VG2hi6WKhMbbFoJdKxIRNG5NbUZj0rnhtBNhU9EAjIajpnbMjSTHLPmM — Назва з екрана.

7. Дутлова М. Кэш или кредитка. Какие кредиты предпочитает население [Электронный ресурс] / М. Дутлова // Ліга. Финансы. — 2017. — Режим доступа: <http://finance.liga.net/banks/2017/12/1/opinion/55832.htm> — (дата обращения 15.03.2021). — Заглав. с екрана.

8. Чому бідні в Україні залишаються бідними? [Електронний ресурс]: Результати якісного дослідження малозабезпечених людей у Херсонській області (Херсонська область, вересень, 2020 р.). Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/chomu-bidni-v-ukrayini-zalishayutsya-bidnimi/> — Назва з екрана.

9. Рожкова К. Про небанківський сектор, його розмір та особливості [Електронний ресурс] / К. Рожкова // Асоціація фінансових інституцій. — 2020. — Режим доступу: <https://afi.org.ua/articles/k-rozhkova-pro-nebankivskiy-sektor-yogo-rozmir-ta-osoblivosti> — (дата звернення 29.03.2021). — Назва з екрана.

10. Вергун Д. Украинцы стали брать кредиты на выплату долгов по коммуналке [Электронный ресурс] / Д. Вергун // UBR. — 2017. — Режим доступа: <https://ubr.ua/finances/banking-sector/ukraintsy-stali-brat-kredity-na-vyplatu-dolgov-po-kommunalke-3859194> — (дата обращения 15.03.2021). — Заглав. с екрана.

11. Дослідження потреб у кредитуванні населення та бізнесу України [Електронний ресурс]: Аналітичний звіт, 2020 р. Режим доступу: <https://nabu.ua/ua/doslidzhennya-rinku-kredituvannya-v-ukrayini.html> — Назва з екрана.

12. Прищепя Я. Відсотки та психологічна залежність. Експерт розповів про небезпеки швидкого мікрокредитування [Електронний ресурс] / Я. Прищепя // Суспільне. Новини. — 2021. Режим доступу: <https://suspilne.media/92575-vidsotki-ta-psihologicna-zaleznist-ekspert-rozповiv-pro-nebezpeki-svidkogo-mikrokredituvannya/> — (дата звернення 29.03.2021). — Назва з екрана.

13. Ариэли Д. Поведенческая экономика. Почему люди ведут себя иррационально и как заработать на этом / Д. Ариэли. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. — 296 с.

14. Верченко О. Проблеми зростання: як виміряти рівень розвитку фінсектору в Україні [Електронний ресурс] / О. Верченко // Forbes. — 2016. — № 6. — Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1418916-problemi-zrostannya-yak-vimiryati-riven-rozvitku-finsektoru-v-ukrayini> — Режим доступа: <https://domik.ua/novosti/izderzhki-rosta-kak-izmerit-uroven-gazvitiya-finsektora-v-ukraine-n247945.html> (дата обращения 15.01.2018). — Заглав. с екрана.

References

1. The official site of National Bank of Ukraine (2021), “Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy> (Accessed 27 March 2021), [in Ukrainian].
2. GURT portal (2014), “USAID Ukraine Mission Director: Assistance to Ukraine, Financial Literacy and Women’s Entrepreneurship”, available at: <https://gurt.org.ua/interviews/22913/> (Accessed 27 March 2021), [in Ukrainian].
3. The official site of National Bank of Ukraine (2018), “The importance of financial literacy and international experience”, available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318&cat_id=83136317 (Accessed 30 March 2021), [in Ukrainian].
4. The official site of Deposit Guarantee Fund for Individuals, “What is financial literacy and why do you need it?”, available at: <http://surl.li/vjrb> [in Ukrainian].
5. The official site of National Bank of Ukraine (2021), “Global Money Week”, available at: <https://events.bank.gov.ua/gmw2021/> (Accessed 31 March 2021), [in Ukrainian].
6. The official site of Ukrainian Financial Sector Transformation (2019), “Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine”, available at: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf?fbclid=IwAR1VG2hi6WKhMbbFoJdKxIRNG5NbUZj0mhtBNhU9EAjIajpnbMjSTHLpmM (Accessed 30 March 2021), [in Ukrainian].
7. Dutlova, M. (2017), “Cash or credit card. What kind of loans does the population prefer”, *Liha. Fynansy (Liga. Finansy)*, [Online], available at: <http://finance.liga.net/banks/2017/12/1/opinion/55832.htm> (Accessed 15 March 2021), [in Russian].
8. The official site of independent analytical platform VoxUkraine (2020), “Why do the poor in Ukraine remain poor?”, available at: <https://voxukraine.org/uk/chomu-bidni-v-ukrayini-zalishayutsya-bidnimi/> (Accessed 30 March 2021), [in Ukrainian].
9. The official site of Association of Financial Institutions, Rozhkova, K. (2021), “About the non-banking sector, its size and features”, available at: <https://afi.org.ua/articles/k-rozhkova-pro-nebankivskiy-sektor-yogo-rozmir-ta-osoblivosti> (Accessed 29 March 2021), [in Ukrainian].
10. Vergun, D. (2017), “Ukrainians began to take out loans for the payment of debts for a communal apartment”, *UBR*, [Online], available at: <https://ubr.ua/finances/banking-sector/ukraintsy-stali-brat-kredity-na-vyplatu-dolhov-po-kommunalke-3859194> (Accessed 15 March 2021), [in Russian].

11. The official site of Independent Association of Banks of Ukraine (2020), “Research of needs in crediting of the population and business of Ukraine”, available at: <https://nabu.ua/ua/doslidzhennya-rinku-kredituvannya-v-ukrayini.html> (Accessed 30 March 2021), [in Ukrainian].

12. Pryshepa, Ya. (2021), “Interest and psychological dependence. The expert spoke about the dangers of rapid microcredit”, *Suspil'ne. Novyny (Public. News)*, [Online], available at: <https://suspilne.media/92575-vidsotki-ta-psihologicna-zaleznist-ekspert-rozpoviv-pro-nebezpeki-svidkogo-mikrokredituvanna/> (Accessed 29 March 2021), [in Ukrainian].

13. Arijeli, D. (2013), *Povedencheskaja jekonomika. Pochemu ljudi vedut sebja irracional'no i kak zarabotat' na jetom* [Behavioral economics. Why do people behave irrationally and how to make money on this], Mann, Ivanov i Ferber, Moskov, Russia, [in Russian].

14. VERCHENKO, O. (2016), “PROBLEMS OF GROWTH: HOW TO MEASURE THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF A FINGERSET IN UKRAINE”, *FORBES*, [ONLINE], VOL. 6, AVAILABLE AT: [HTTP://FORBES.NET.UA/UA/MAGAZINE/FORBES/1418916-PROBLEMI-ZROSTANNYA-YAK-VIMIRYATI-RIVEN-ROZVITKU-FINSEKTORU-V-UKRAYINI](http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1418916-problemi-zrostannya-yak-vimiryati-riven-rozvitku-finsektoru-v-ukrayini) (ACCESSED 15 JAN 2018), [IN UKRAINIAN].

Стаття надійшла до редакції 27.03.2021 р.